

TVÄRNÖ HEMBYGGSÄLSFÖR

Tvärnö

Förr och Nu

Från
cirkelverksamheten
1990

FHA

STUDIECIRKELN

T V Ä R N Ö F Ö R R O C H N U

har under året ytterligare vidgat verksamheten. Antalet sammankomster har ökat till 7. Deltagarantalet har stigit till maximalt tillåtna 20 personer, varav flertalet deltagit i samtliga sammankomster. Ämnesområdet har vidgats och studierna fördjupats.

I denna sammanfattning över 1990 års verksamhet ingår exempel på olika cirkeldeltagares engagemang. För årets grundtema "Södergården/Mellangården under fyra århundraden" har ett särskilt häfte publicerats.

Vid årets slut vill jag gärna framföra mitt varma tack för visat intresse och för många värdefulla bidrag till studiet av vår bygds historia.

Det skall bli roligt att ses igen när dagarna blivit längre och varmare, men till dess vill jag tillönska er alla

E N G O D J U L

o c h

E T T G O T T N Y T T Å R

Inga-Maja Holm

Inga-Maja sänder också sina varmaste hälsningar!

I N N E H Å L L S F Ö R T E C K N I N G .

Sid.		
3	Tvärnös flora. Dikt.	Inga-Maja Ahlsén
4	Natur och flora i Roslagen. Maria Ohlsén berättar.	Anita Åström
7	När Tvärnö fick broförbindelse.	Gerhard Carlsson Bertil Eriksson
12	Studiebesök vid Hargs Bruksmuseum.	Anita Åström
17	Bredö - Anna.	Inga-Maja Ahlsén
20	Tidig Tvärnövärd.	Inga-Maja Ahlsén
22	Skeppsdagbok för Leontius. Dikt av Kapten C. A. Norberg	Martin Ahlsén
23	Tidlös rymd. Dikt.	Torsten Persson
24	Väddö kanal och vik.	Torsten Persson
26	En präst i Harg och en silverkanna.	Sonja Edin.

TVÄRNÖS FLORA

Cirkelträff 30 juni 1990.

Idag våra förväntningar är stora. Vi ska få information om Tvärnös flora av Hon Maria ifrån Värmlingsö, som kan om blomster, frukt och frö. Hon hör egentligen till Kiruna och myggen, men ställer upp idag, trots ont i ryggen. För med sig urbergsrekvisita av fältspat, glimmer, kvartsen vita, som, säger hon, slår upp som stråk. - Som det i våris hastigt bildas råk.

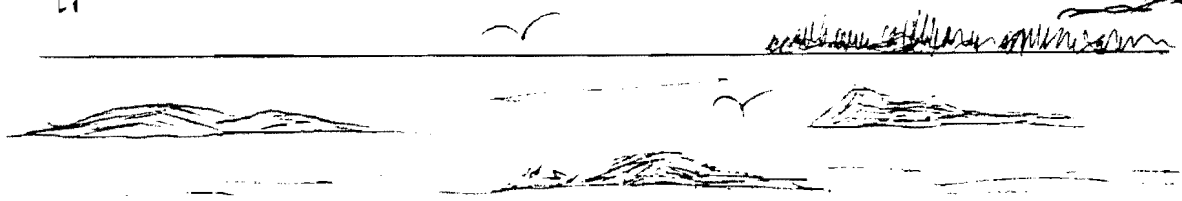
Hon talar om hur isen slipat skären helt släta, men det är sådär en tiotusen år sen här blev fritt från is. Om det har forskarna fått fram bevis. Så talar hon om skärgårdstyper, om skogsskärgård, där granen kryper, om buskskärgård med havtornstagggar, om kalskärgård, där grönalg vagggar sin ljuvligt gröna ryamatta ..... Vi sitter där och lyssnar som besatta.

Vår tvärnöflora, säger hon, är helt unik för att vår mark på kalk är rik. Här finns orkidéer, främst Adam och Eva och styvmorsviol i varje skreva, mårör och myntor, vit fetknopp och vivor, blodnäva, blåklockor, rikliga givor av getrams, och ofta är redungen helt invaderad av liljekonvaljkungen.

På skären finns rikliga förekomster av strandaster, nejlikor, fackelblomster. Gräslök finns vild, liksom giftig persilja, och vid fuktiga stråk där blommar gul lilja. Vänderot, kvanne,----- här anas magi. Älggräsets blommor man kan lägga i ölet att dricka till vardagens bröd. Man kan också av blommorna brygga sitt mjöd.

Maria berättar på skön dialekt att vår flora med hennes i Norrland är släkt. Hon har inga bilder, men får oss att se allt, som hon vill av sin kunskap oss ge. Allt tar vi till oss. Nu vet vi hur just vårt Tvärnö har fått en så ljuvlig natur.

Inga-Maja Ahlsén

Natur och flora i Roslagen

Maria Ohlsén berättar.

Maria inledde med att berätta om vår skärgårds tillblivelse. Denna skärgård, som är unik i världen, återfinns endast här och i Finland. Den sträcker sig från Stockholm i söder upp till Roslagen i norr. Kring Stockholm har den ibland en sträckning av 5 mil ut från fastlandet.

Uppland blev isfritt för ca 10.000 år sedan och har nu en landhöjning av 1/2 cm per år.

Urberg är ett gemensamt namn för de bergarter eller berglager som anses bildade under jordens första utvecklingskede, den arkeiska perioden. De vanligaste bergarterna i Sverige är granit och gnejs. Granit består av mineralerna fältspat, kvarts och glimmer. Man kan lätt se dessa avlagringar om man studerar ett granitblock.

Gnejs växlar mycket till utseendet men består liksom granit väsentligen av en tydligt kornig blandning av kvarts, fältspat och glimmer. I motsats till graniten har gnejs en tydlig parallellstruktur, man ser en strimmighet eller en veckighet.

Den kalkavlagring vi har här i Roslagen kommer från Gävlebukten och utgör god växtmån för vår raritet guckuskon.

Morän, avlagrad av inlandsisen, utgör den förhärskande jordarten i Sverige. Isen, som låg tjock här till för 25-tusen år sedan, hade en slipande effekt på de moränlager som kom infrusna med isen och som sedan kom att påverka växtligheten.

Här finns tre olika typer av skärgård - kalkskärgård, buskskärgård och skogsskärgård.

Kalkskärgård är ett typiskt "ungt land" med extrem miljö för växtligheten, lite jord, hög luftfuktighet, kalla vårar och långa varma höstar. Mycket sol, i Östersjön upp till 2.000 soltimmar/år och mycket blåsig.

I vattenytan ser man alger som grönslick och tarmtång, en svart lav det s.k mauranabältet, samt kalotux den gröna lav man så lätt halkar på. Ett område över vattenytan är alltid renslipat till följd av isen.

Tittar man noga finner man på berghällarna små lavar som svarta och gula prickar. På guanoställena finner man en starkt gul lav.

Parmeliazonen, grå och gulvit färglav, utvisar med sitt bågformiga band, hur högt bränningarna går.

Alger, lav och mossa är de vanligaste växtarterna, men i skrevorna finner man sedumarter, kärleksört, gräslök som endast finns på östkusten, styvmorsviol och bergsyra. Det finns ofta hällkar med riklig växtlighet som kustbaldersbrå och kärrtistel. I strandvallarna och klappersten finns havssäv och blåsäv och man kan t.o.m finna nässlor.

Buskskärgård

Här finns havtorn, som har sin sydgräns i vår skärgård. Havtornets bär är mycket C-vitaminrika och användes tidigare till mos. Man kan även använda bären till en mycket vacker och god likör lärde oss Maria.

Här finns även ide-granen som är giftig och förr användes till fosterdrivning. Björk och asp, förtvinade, som mest liknar fjällbjörken, den tåliga rönnen och så asken, Yggdrasil, enligt fornisländsk myt, en väldig, ständig grön ask, är här en relik från tidigare varma perioder.

På stränderna växer kvanne (*Angelica archangelica*) som är samma art som fjällkvanne och som här kallas strandkvanne.

Vänderot (*Valeriana*) strandaster samt på fuktiga strandängar mynta, höskallra och kärrspira. Man kan finna stenbär och blåhallon och vid sötvattenutfall den vackra gula svärds-liljan.

Skogskärgård

Vid klapperstensstränderna finns mjödört - älgört - lägg lite av örten i en vit duk och låt ligga i öl och man får ett gott mjöd.

Man stöter även på besksöta, en potatisväxt med giftiga röda bär.

Stränderna följs av en gällerskog av al vars blad innehåller mycket kväve som ger en god jordnäring. Här finns rönn, oxel, finnoxel som är unik för denna skärgård samt sälgarter och knäckepihl.

Sedan kommer en blåbärs - granskog där man kan se berg i dagen och där det finns tibast, örn,- ek- och strutbräken, harsyra, skogsstjärna, linnea och grön/vit nattviol som är en rar växt.

På kalkmorän ser man ädellövträd och orkidéer.

Det kan finnas mossar av nordlig karaktär med tranbär, hjortron, rosling, skvattram, ängsull, sileshår, fetört och vattenklöver där det finns öppet vatten i mossen.

De gamla ljuskänsliga slätteängarna kommer nog tyvärr att alltmer försvinna då de är känsliga för att bli igenvuxna med sly. Men där de fortfarande finns ser man slätterblomman som talade om att det var dags att börja slå då den prunkade med sin blomning.

Beteshagen, som aldrig gödslades, hade flora fram till midsommar av blåsippa, vårsippa, gullviva, tjärblomster, näva, midsommarblomster, konvalj, brudbröd, måra, Adam och Eva som har sin nordgräns i Roslagen, tvåblad, jungfru Marianyckel, ängsnyckel och nattviol.

Buskbeståndet består av en, hassel, måbär och inte att förglömma nyponrosen (*Rosa canina*) som är moderplantan till vår odlade buskros.

Vi tackar Maria för en intressant och medryckande framställning och ser fram emot ett även i fortsättningen få ta del av hennes stora kunnande.

Anita Åström

Efter hemställan till Vägverket från studiecirkeln och från Tvärnö Hembygdsförening flyttades vägskylten under eftersommaren 1990 till önskad plats. Vi uttalar vår uppskattning för snabb åtgärd.

När Tvärnö fick broförbindelse

*****

Under de senaste århundradena har mycket hänt på Tvärnö som förändrat levnadsvillkoren där. Den i särklass viktigaste händelsen var byggandet av bron vid Tuskö och vägförbindelsen med fastlandet. Arbetet utfördes i två etapper, nämligen:

1. Väg från Tuskö till Tuskö Tälpan.
Bro över Tuskösundet.
Väg mellan bron och Tvärnö skola.
2. Väg från Tvärnö skola till ny bro vid Laduskär och brobank till Raggårön.

Vägförbindelsen var efterlängtd av ortsbefolkningen och av fritidsboende, som nu börjat leta sig till ön, men medel för dess förverkligande saknades. Så småningom lyckades man få en summa pengar ur Schmidts donationsfond och projekteringsarbetet kunde påbörjas. Man räknade med att medlen skulle räcka för hela sträckan från Tuskö till Raggårön, där man hade planer på färjeförbindelse.

Arbetet tog sin början under år 1944 och två år senare firades invigningen i närvaro av landshövdingen. Man bjöd också på förtäring. Tyvärr räckte inte pengarna ända fram. De var faktiskt slut när man kom till Tvärnö skola, alltså ungefär halva vägen. Bönderna i Östra Tvärnö fick till och med själva bygga vidare ett hundratal meter för att få anslutning till de stigar, som ledde till respektive gårdar.

Den andra etappen blev klar först under slutet av 1950-talet och försenades en del på grund av tvistigheter om den nya dragningen.

Två av våra medlemmar kan vi tacka för att de aktivt bidragit till vägförbindelsen, nämligen:

Gerhard Carlsson, född år 1905 i Ekensberg, Väster Tvärnö

Bertil Eriksson, " " 1915 i Väster Tvärnö by.

Gerhard och Bertil har skrivit ner litet grand om deras gärning som väg- och brobyggare. Vi lyssnar först till:

GERHARDS BERÄTTELSE OM BROBYGGET PÅ TVÄRNÖVÄGEN.

Jag började mitt arbete i mitten av augusti månad 1944. Mitt första arbete blev då i ett arbetslag på 5 - 6 man, som fick i uppdrag att spånta in ett uppmätt område, där vattnet sedan skulle pumpas bort och grävning för fundament till brobygget skulle utföras.

Det användes grova spåntade plankor samt 6 - 9 tums sparrar för ändamålet. Östhammarsfjärden tryckte på från ena hållet och Tuskösundet från det andra, så det blev en hel del påfrestningar. Sedan var det att gräva innanför spåntningen och kasta upp lermassorna på en s. k. lave, där det andra laget fick ta emot och kärra undan. När det blev djupare ner i gropen fick man göra ytterligare en lave, så att lermassorna fick ösas om i två omgångar. Samtidigt skulle spånten slås ner undan för undan. Det var inte så angenämt att stå längst ner och gräva, när det rann lervatten hela tiden, men det var att turas om, så att alla fick pröva på. Trångt var det också mellan stockarna, men så småningom kom vi ner till fast berggrund. Sedan skulle brons fundament gjutas i den uppdämda bassängen och senare broplattan.

Formsättning och armering utfördes av ett annat arbetslag, där Bertil Eriksson var med. När broplattan skulle gjutas var vi många man utposterade, var och en hade sin uppgift. Det fick inte göras uppehåll till nästa dag, ty då blev det en synlig skarv, så det blev att jobba till klockan 10 på kvällen med korta raster. Betongen gjordes på platsen. Numera kommer den färdigblandad till arbetsplatserna.

Arbetet med brobanken tog också mycken tid. Först skulle pålningsarbeten utföras. För det ändamålet rekvirerades en pålkran, som kom nedmonterad på järnväg till Gimo och kördes därifrån med bil till Tuskö. Där monterades alltsamman upp igen och arbetet med pålningen kunde komma igång. Det användes rätt grova och långa granar till pålar, som skulle slås ner till fast grund att bära upp bergmassorna, som sedan skulle fyllas på efter slutad pålning.

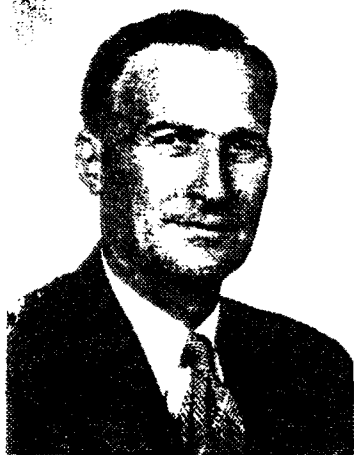
Pålkranen kördes tillbaka omedelbart efter det arbetet var färdigt. Hyreskostnaden var hög och den behövdes inte mera -
----- trodde vi.

Sten och fyllningsmassor kördes på för att få vägbanken användbar, som den också blev en tid. En dag efter slutat arbete på vägen till Tvärnö stannade vi och tittade vid bron. Det rasslade i stenarna, så vi trodde att det var råttor innanför. Men helt plötsligt rasade halva brobanken och försvann i djupet. Sedan gick en tid för utredning av det inträffade och då visade det sig att berget lutade så mycket att pålarna ej fick något fäste utan gled undan för trycket uppifrån.

Det var nu bara att rekvirera kran och material igen och att börja samma arbete på nytt, men nu skulle pålarna järnskos för att fästa i berget, och tydligen gjorde de så, ty ännu står ju banken pall för trafiken.

Så långt Gerhards berättelse.

---+0+---

Gerhard

Bertil

N ä r s e k l e t v a r u n g t

BERTIL ERIKSSON var som tidigare nämnts också med vid brobygget vid Tuskö år 1946 men också mer än 10 år senare, när vägbygget fortsatte till Raggårön.

B E R T I L B E R Ä T T A R .

Det förmånligaste anbudet på bygget av bron vid Tuskö och vägen vidare mot Tvärnö skola hade ingivits av firma Hildén & Söderqvist från Norrtälje och de hade givit den numera

avlidne Viktor Andersson uppdraget att stå för formbygget för bron. Jag deltog i arbetet med formen tillsammans med Nils Walström men fortsatte också gjutningen och där- efter med själva vägbygget.

Det blev en arbetsam sommar och inte inbragte den någon förmögenhet heller. Timpenningen var på den tiden kr 1:37. Det var en varm sommar, och vi fick slita som hundar. Sär- skilt besvärligt var vägbiten norr om Bromsäng eller Karlholm, som det egentligen heter. För att i görligaste mån undvika tjälskott måste man skottas bort ända ner till berget. Det var ett förfärligt spettande och grävande. Man lastades i en hästkärra och kördes bort av den under fjolåret bortgångne Gösta Eriksson.

På grund av det tunga arbetet och den olidliga värmen valde vi att jobba om nätterna. Totalt var vi 15 - 20 man, som jobbade med vägen, men skaran intresserade var oändlig. Det var myggen, som ibland t o m blev besvärligare än värmen. Efter en sådan natt skulle man tro att sömnen blev god de närmaste 8 timmarna. Inte för mig i varje fall. Då var det att ta itu med höskörden eller andra brådskande göromål på gården Solé i Tuskö.

Vägen Tvärnö skola - Raggarön.

Den återstående vägen mot Raggarön påbörjades hösten 1957 och byggdes i Arbetsmarknadskommissionens regi.

Samtidigt med vägbygget hade man börjat med bron mellan Tvärnö och Västerskär, en bro, som byggdes på torra land. Men så var det dags för dykaren att komma och spränga kana- len under bron. Då fick jag bli till hjälp åt honom bland annat med att hålla varmt i kojan, där han skulle klä av och på sig och att sköta luftkompressorn.

På våren 1958 fick jag sluta för att gå ut i den öppna arbetsmarknaden och avlöstes av en från Vägverket. Han skulle hjälpa dykaren och bl. a. se till att friskluft- tillförseln fungerade. Han hade det skönt i sin koja, men nu bar det sig inte bättre än att han somnade och kompressorn körde slut på bränslet och stannade. Dykaren blev utan luft och det var tur att det inte var så djupt. I annat

fall hade jag inte velat vara med om att träffa dykaren på tu man hand den gången.

Dessförinnan, det var under hösten 1957 och vintern 1958, hade jag hjälpt till med att frakta ut berg från Väster-skär ut till den nya vägbanken i sundet till Raggårön. Det var stora bergmassor, som sprängts sönder under hösten och som nu skulle lyftas upp på en tralla, som på räls kördes ut i vattnet. Allt arbete utfördes för hand och det blev många gånger tunga lyft. Det var en som hette Mård, som kom från Norrtälje, och han gick och stoppade i dynamitgubbar i stenhögen. Den hade frusit ihop och det var omöjligt att få loss stenbumlingarna på annat sätt.

Fram på våren blev det aktuellt med brobygget. En byggfirma Tegelström från Lycksele stod för bygget. Jag fick arbete hos dem tillsammans med deras verkmästare Berg och en som hette Frits. Tillsammans ordnade vi formbyggnaden, armeringen och slutligen gjutningen.

Då hade det redan hunnit bli vinter. Vi var tvungna att be Sven Mattsson i Norrgården att hjälpa oss med ved så vi kunde värma vatten i en tunna till gjutningen. Dessutom blandade vi i ett särskilt medel i betongen för att motverka kölden. Det var 12 grader kallt på kvällen, när vi till sist gjöt kanterna där räcket skulle stå och vi måste hylla det hela med tomma cementsäckar för att inte gjutningen skulle frysa sönder. Inte förrän klockan 8 på kvällen var vi färdiga.

Här slutar Bertils skildring.

----+0+----

Ingen kunde väl under 1940 eller 1950-talen drömma om hur trafiken skulle öka under de närmaste årtiondena. Ingen trodde väl att man skulle få så brått att man inte kunde dröja sig kvar på mötesplatsen en stund för att invänta ett mötande fordon, och ingen kunde väl tro att oljegruset skulle kunna hålla vägen i gott skick även under höst och vår och släppa fram timmer- och grusbilar med långa släp och laster om upp till 56 ton.

Alla vi, som idag nyttjar vägen har anledning känna aktning och tacksamhet mot dem som under svett och möda och mot ringa ersättning lade grunden till dagens smidiga kommunikationsled.

Studiebesök vid Hargs Bruksmuseum

Söndagen den 19 augusti samlades vi utanför Hargs bruksmuseum för att under Ann-Charlotte Ljungholms sakkunniga ledning ta' del av vad Friherre Beck-Friis låtit samla in från bruket och dess utgårdar av gamla värdefulla bruks- och gårdsföremål.

Museet, inrymt i ett f d sädesmagasin, hade på sina tre våningar mer än femtusen föremål, sakkunnigt katalogiserade och arrangerade av Ann-Charlotte.

Vad vi först träffade på var den stora samling av eleganta vagnar. Landåer, charabanger och kalecher fick fantasin att spela och man tyckte sig se herrar och damer i stora tåaletter komma framkörande till stora herrgårdstrappan.

Man såg jaktvagnar och slädar med vargskinnsfällar, små snabba enmansslädar som t ex läkaren använde för att snabbt nå den sjuke. Den stiliga vagnen i svart och silver som förspänd med vackra hästar förde församlingsborna till den sista vilan på Hargs kyrkogård.

Vackra seldon, damsadlar som var små konstverk av sadelmakeri.

Som kontrast jordbruksvagnar och redskap, grova och tunga som påminner oss om det tunga jordbruksarbetet innan de moderna jordbruksredskapen kom.

Ett pietetsfullt arrangerat brukskontor och en skolsal som det såg ut vid sekelskiftet. Musikinstrument och handskrivna noter bevarade från den tid bruken hade egen musikkår.

En avdelning från järnhanteringens dagar där man även kunde se Hargs bruksjärnmärke, Stenbocken.

Ann-Charlotte berättade för oss att smederna, som ansåg sig lite för mer än de övriga arbetarna, bar frack i kyrkan på söndagarna.

När vi åter kom ut i solen tyckte vi nog att vi känt historiens vingslag och det smakade gott med det medhavda kaffet i gräset runt kvarnstenen utanför museet sedan Martin avtackat Ann-Charlotte för en intressant visning.

Som avslutning hann vi med att se runstenen som står några kilometer söder om Harg.

Så några data om Harg

Harg, i äldre tider även Haurg och Horg, betyder i gotiskan en avgud och i allmänhet ett heligt ställe.

Hargs socken gränsar i norr till Börstil, i väst till Hökhuvud och Ekeby, i söder till Bladåker och Edebo samt i öster mot Saltsjön, där på holmen Galten, en mil från fastlandet, Harg, Edebo, Häverö och Börstil stöter samman. Längden är 1 3/4 mil från norr till söder, bredden är olika och högst en mil, skärgården undantagen.

Invånarantalet som nu är ca 1 100 var på 1700- och 1800-talet betydligt större ca 1 800. Minskningen beror på järnbruksrörelsens nedläggning på 1920-talet och att järn- och sågverksdriften upphörde i Gimo på 1930-talet samt den allmänna tendensen till flykten från landsbygden.

Talrika ättehögar tyder på en stor bebyggelse i forntiden. Trots detta är förekomsten av fornyfynd ringa. Ett huggsvärd från järnåldern fann man år 1734 i jorden i närheten av kyrkan, tyvärr så hårt angripet av rost att det föll i stycken. Ett fåtal andra fynd av brons och järn har hittats vid grävningar på olika platser och finns förvarade på Hargs Herrgård.

En större runsten är rest några kilometer söder om Hargs kyrka. Inskriften har flera sammandragna runor, vilka tilliks med ritning av en kyrkgavel, klocka, ringare, orm och rökelsekar intyga att den blivit ristad efter kristendomens införande i landet. En annan runsten, med ett kors invävt i slingorna, står i parken vid Hargs Herrgård. Den har enligt en uppgift tidigare varit rest i Moxboda by men av någon anledning blivit flyttad. Flera runstenar med kända inskrifter har tyvärr försvunnit.

Istiden har på ett märkbart sätt satt sin prägel på topografin. I norra delen av socknen, i Marka by, har inlandsisen krossat berg till rösen av ansenlig storlek. Tydligen har här också bildats fall under istiden, vilket framgår av att på en bergknalle finns en jättegryta med en meters diameter och lika stort djup. Den klotrunda svarvstenen till grytan väger omkring 50 kg och finns förvarade på Östhammars hembygdsmuseum.

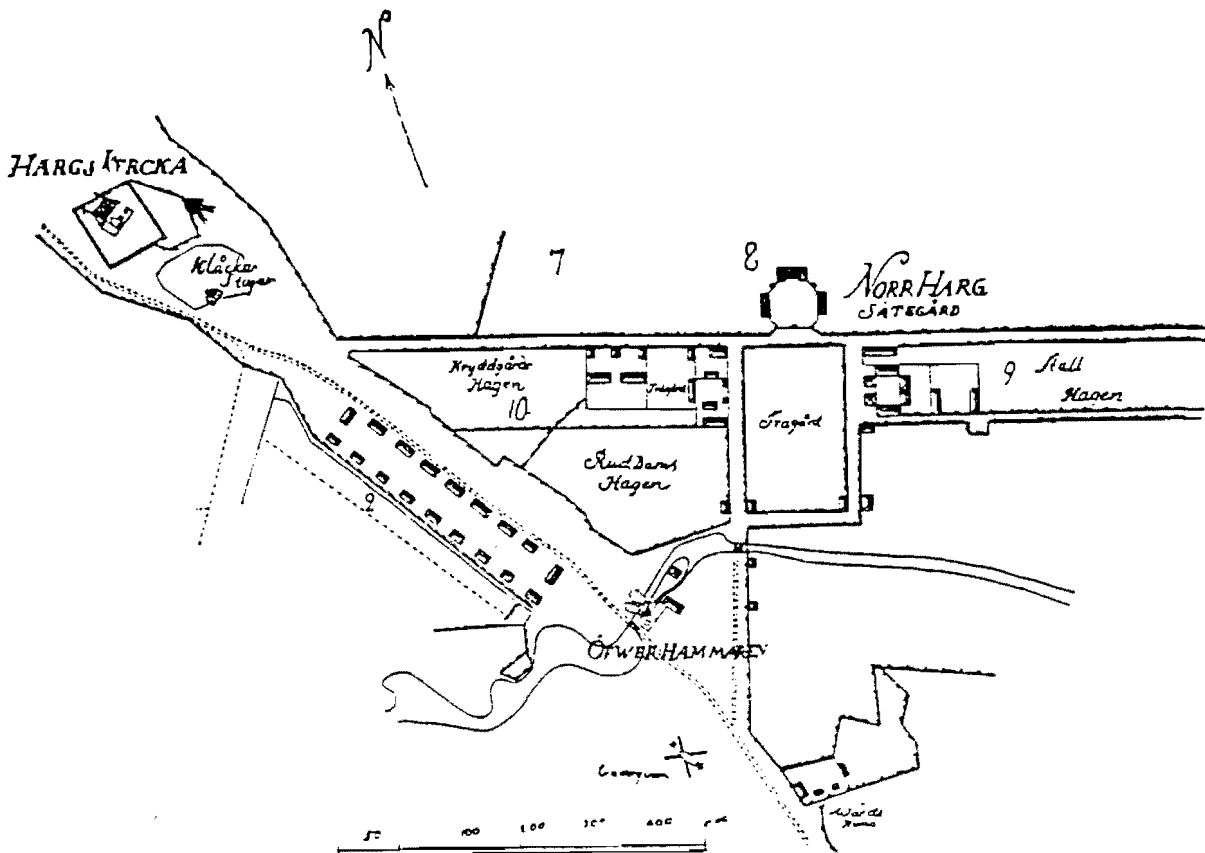
Harg byggdes till säteri 1638 då landshövdingen i Östernorrland, Hans Kyle, köpte och bytte till sig byarna Norr-Harg och Söder-Harg. Efter Hans Kyles död kom egendomen till döttrarna Kerstin och Elsa som 1664 sålde den till riksamiralen Gustav Otto Stenbock. Denne fick 1668 tillstånd att anlägga masugn och hammare vid Harg.

Av malmen erhöles något från Dannemora gruva, men huvudsakligen från egen brytning. Efter en skogseld 1664 upptäckte en bonde Björsta gruva, en mil från Harg. Brytningen pågick där till 1693. År 1711 skedde upptäckten av Nygruvan strax intill och vid Gräsätra gruva vid gränsen till Börstil, upptogs brytning 1747. Bruket hade sin masugn i Stockby fram till mitten av 1700-talet. Bruket utarrenderades först till Isak Mackey och sedan till Henrik Insén, adlad Insénstierna, och slutligen till Karl Broman. Broman köpte egendomen omkring 1706 av Gustav Stenbocks arvingar och innehade den år 1716, då ryssarna landsteg vid brukets järnbod och brände bl a herrgården och hela bruket. Hargs bruk fick nu skattefrihet under 8 år men till följd av Bromans dåliga ekonomi kom den tilltänkta återuppbyggnaden inte igång förrän efter 1730 då friherre Erik Oxenstierna köpte egendomen av Karl Bromans arvingar.

Enligt traditionen är det även Erik Oxenstierna som egentligen skapade det nuvarande Harg. Man kan enligt en karta från 1741 se att planläggningen inte nämnvärt ändrats efter den stora ofreden då man huvudsakligen återbyggde på de gamla grunderna. År 1756 gjorde Erik Oxenstierna Harg till fideikommiss.

Herrgården uppbyggdes på 1700-talet efter ritningar av Elias Kessle.

Tackjärnet tillverkades vid denna tid delvis vid Bennebols masugn i Bladåker, tre mil från bruket samt vid Hille masugn i Gästrikland som köptes år 1752 och med Bergskollegie tillstånd lades under Hargs bruk.

Hargs herrgård och bruk enligt karta 1741. Lantmäteristyrelsens arkiv. Anläggningen är ännu i stort sett oförändrad.

Efter Erik Oxenstiernas död 1760 övergick bruket till äldste sonen, friherre Carl Oxenstierna, som uppförde den nuvarande herrgården i karolinsk stil. Carl dog barnlös 1795 och Harg tillföll hans yngre bror, friherre Axel Oxenstierna som vid sin död 1816 efterträddes av sonen, friherre Carl Gabriel Oxenstierna. Nästa fideikommissarie blev dottern Ebba Oxenstierna, gift med hovmarskalken, friherre Joachim Beck-Friis. Sonen, friherre Carl Joachim Beck-Friis var under en lång följd av år först disponent och sedan ägare av bruket. Under denna tid blåstes tackjärnet vid Helleviks masugn i Gästrikland. Tackjärnet förädlades vid Harg till stångjörn i en vallonsmedja med tre härdar och fem stångjörnshammare och ett lanchashireverk med fyra härdar. Större delen av sångjärnet exporterades till England. Järnboden där färdigt stångjörn förvarades före skeppningen till järnvägen i Stockholm finns ännu väl bevarad. Vid bruket fanns även ångsåg, hyvleri och mjölkvarn.

Efter friherre Carl Joachim Beck-Friis död 1927 efterträddes han av sonen Carl Beck-Friis. Den siste fideikommissarien blev Carl Beck-Friis son, friherre Carl Gabriel Beck-Friis.

Fideikommissariet avvecklades 1969 i samband med arvskifteslagens tillkomst. Järnhanteringen är numera helt nedlagd. Bruket fortlever nu som aktiebolag. Förutom förvaltningen av Hargs fina skogar, finns under bruket ca 200 fastigheter. Viltvård och jakt har alltid intresserat ägarna av Harg och här pågår nu viltuppfödning, så finns t ex 220 hektar inhägnad mark för bl a vildsvin och hjortar.

Längs landsvägen som går i sydostlig riktning från Hargs kyrka ligger nu, liksom vid slutet av 1600-talet, rader med välskötta, vitrappade bruksstugor. Här ligger även de byggnader kvar som utgjorde brukets kolhus, tysksmedjan och kvarnen samt klocktornet. Norr om kyrkan vid "Tallarna" finns även bruksstugor, rödmålade, där tidigare bl a brukets kusk och slaktare bodde.

När Hargs kyrka uppfördes vet man inte säkert, men allt tyder på att det var under 1400-talets senare hälft.

Redan på 1200-talet lär det ha funnits en kyrka - med kultplats för fruktbarhetsguden - men långt tidigare var bygden kristnad.

Ända fram till 1752 var det en typisk Roslagskyrka uppbyggd av väldiga oputsade gråstenar som slutade i två djärvt resta gavlar, krönta med handsmidda vindflöjlar. Kyrkan var täckt med tjärat spåntak. Sakristian finns ännu kvar från denna tid. Till kyrkan hörde en klockstapel av trä.

Kyrkans mitt präglades av de vackra stjärnvalven som försågs med kalkmålningar år 1514 och av det kostbara altarskåpet över det lilla uppmurade stenaltaret vid västgaveln. Vem som är mästare till kalkmålningarna, som ännu finns bevarade, är inte känt, men då Edebo kyrka målades samtidigt är det troligt att Hargs-målningarna härrör från samma mästareverkstad, sannolikt mästare Eghils.

Av den medeltida inredningen finns alltjämt bevarat ett madon-naskåp från 1400-talet, uppsatt på väggen vid ingången till koret, två krucifix, det ena från 1300-talet, uppsatt på norra korväggen, och det andra från 1400-talet, nu använts som altarkors.

Under 1700-talet förändrades kyrkan avsevärt både till sitt yttre och inre - i synnerhet genom ombyggnaden år 1752 - och fick den stil som den nu har och som kan karaktäriseras som en kombination av medeltida landsbygdsotik och 1700-tals barock.

Bruksägaren Erik Oxenstierna var en stor donator till kyrkan. Bl a fick kyrkan ett nytt altare i senbarockstil som 1759 kompletterades med en altartavla, föreställande Kristi bönekamp i Getsemane. Det gamla dyrbara altarskåpet från 1400-talet, ur Berndt Notkes verkstad, skänktes till Singö kyrka.

År 1778 erhöll kyrkan sin första orgel. Klockstapeln revs år 1784 och kyrkan försågs med sitt torn i vilket klockorna upphängdes. Den stora klockan uppsattes år 1534 i dåvarande klockstapeln men blev sedan omgjuten 1673, den mindre är gjuten 1925. Under läktaren förvaras den forna, år 1925 spruckna mindre klockan, som bär Hans Kyhles och hans hustrus vapen.

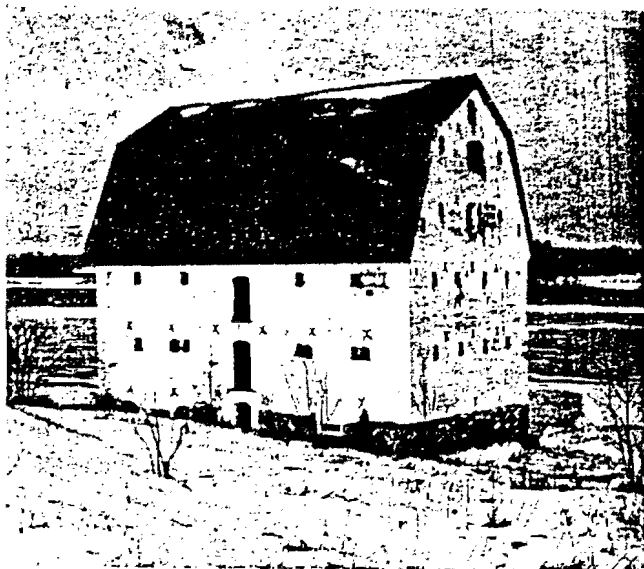
Bland kyrkans silver märkes en dopskål, tillverkad av guldsmeden Peter Zethelius, Stockholm, skänkt av friherre Axel Oxenstierna samt en brudkrona inköpt 1748 för kyrkans medel. Kyrkan äger sex mässhakar varav en med röd sammet med guldgaloner, skänkt 1796 av Axel Oxenstierna.

Vid rysshärjningen 1719 plundrades kyrkan, men efter påbud av Tsar Peter skonades den, liksom andra kyrkor, från att brännas ned.

Bland kyrkogårdens minnesmärken kan särskilt nämnas det av Jean Erik Rehn ritade gravmonumentet, bestående av en gjuten tackjärnspelare på stenfot, över Carl Oxenstierna och hans maka Christina f Mörner.

Bland de äldre kyrkoherdar som är kända finns Harald, som nämns i ett köpebrev angående Tvärnö år 1349.

Hargs järnbod uppfördes år 1758 av dåvarande byggmästaren vid bruket, Raphael Pousette.

Den har utnyttjats som magasin för säd och järn. Vid 1800-talets slut fylldes bottenvåningen med stångjärn och plomberades sedan av Riksbanken som tog järnlagret som säkerhet för att bevilja ett lån till Hargs bruk.

Järnboden vid Hargs gamla hamn.

Järnboden står på den plats där enligt kyrkboken ryssarna landsteg den 14 juli 1719.

Vid Harboviken var i äldre tider en handelsplats belägen, men genom Konung Johan III:s brev av den 5 mars och 23 juli 1589, skulle endast skärkarlar och fiskare få besöka denna hamn. Under Konung Gustaf Adolfs regering fanns här ett skeppsbyggeri under skeppsbyggmäster Irenbrandts överinseende. I en förteckning på krigsskepp nämns Harboviks lejon. Av de fartyg som flottan i Riga 1625 bestod av, var 5 strusser och 10 espingar byggda här.

Tryckta källor:

- * Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Stockholms län I.
- * Beskrivning över Roslagen. Fredrik Wilhelm Radloff.
- * Kyrkor i Roslagen.
- * Svenska Herrgårdshem under 1700-talet av Gösta Selling.
- * Bygd att vårda. Kulturminnesvårdsprogram för Uppsala län II.

Anita Åström

BREDÖ-ANNA

I ett höghusområde i Hägersten med vacker grönska bodde Anna Dahlberg, i Tvärnö känd som Bredöanna, när Martin och jag besökte henne i november 1988. Vi hade kontaktat henne dagen innan och berättat om vår studiecirkel Tvärnö förr och nu och att vi gärna skulle vilja att hon berättade för oss om sitt liv.

Det är en rakryggad, ståtlig och välklädd kvinna, som tar emot oss. "Så vänligt av dig att ta emot två främlingar", säger jag. "Det skall man väl göra, det gör man alltid ute i skärgårn" svarar Anna. Hon är fortfarande "Bredöanna", trots att hon bott i Stockholmsområdet i 44 år.

Anna föddes den 25 maj år 1900. Hennes föräldrar bodde först på Värblingsö, men flyttade till Bredön 1890. Fadern hade då byggt stuga och uthus därute.

Bredön ligger innanför Värblingsö mittemot Torsholmen. Annas mor kom från Edebo och morföräldrarna från Ronöholmstrakten. Annas mor- och farföräldrar dog innan Anna föddes. De dog nog i femtioårsåldern, tror Anna. Det var ganska vanligt på den tiden.

Fadern fiskade, i första hand till familjen, men också till avsalu. Dessutom arbetade han i Hargshamn, i skogen och på sjön. Det fanns just inga andra yrken än sjömän på den tiden, säger Anna. Hennes tre bröder blev också sjömän. Den äldsta blev sjökaptten och bosatte sig i Göteborg. Mellanbrodern var mycket i Amerika, och den yngsta gifte sig och bosatte sig, också han, i Göteborg. Anna hade också en syster, som var i Stockholm flera år och sedan gifte sig med en lantbrukare i Häverö.

På Bredön hade man en ko, får och höns. Fadern hade visserligen brutit mark därute, men gräset räckte inte till sommarbete för den enda kon. Kossan fick därför simma över till Värblingsö för att få sitt lystmäte. Hon simmade snällt efter båten utan att vara bunden. "Det var hon van vid", skrattar Anna. Anna själv då? "Jag skäms nästan att tala om det, jag kan inte simma" säger Anna, "men det är ju ganska vanligt bland skärgårdsbor".

Anna gick i skolan på Tvärnö. Sommartid var det att ta till årorna, och på vintern skridskor eller skidor, eller att pulsa i djup snö. När isen varken bar eller brast, fick hon kanske stanna hemma en vecka, och när det blåste riktigt hårt fick hon ligga över hos sin älskade lärarinna Ingrid Jansson. Anna önskade att det skulle blåsa riktigt ofta. Jag frågade, om hon inte var rädd ibland på sjön, men nej då, inte var hon rädd, inte ens om det var kraftigt stöp. Att ro lärde hon sig redan i tre-fyraårsåldern. Anna tyckte om att gå i skolan. På lördagarna hade man syslöjd. Skolan hade ingen symaskin, så man sydde för hand, örn-gott med hålsöm, och så broderade man dukar.

I hemmet klippte man fåren, kardade och spann ullen. Lin köpte man av bönder, som hade odlingar, och sen tog hela linberedningen vid på Bredön. Anna var en intresserad väverska och vävde också på beställning, till hemslöjden och till privata kunder. Hon vävde mattor, gardiner och dukar. Kunde ta ut mönster själv.

Hon blev den av syskonen, som blev kvar hemmavid. Det var ofta så förr att en dotter stannade hemma och skötte sina föräldrar. Ibland gick hon bort och hjälpte andra.

Sjöfarten var livlig på den tiden. Hon minns att det gick många stora lastfartyg till Hargshamn, från Tyskland och andra länder. Hon säger, att visst hade de kännning av första världskriget, men de hade ju ändå fisk och mjölk. Det var mycket svårare för de, som bodde i samhällena.

Modern dog 1942 och fadern 1944. Först då blev Anna fri att söka sig ut i världen, och då begav hon sig iväg, till Stockholm. Där tog hon först plats på Lindholmen och senare arbetade hon som kokerska på flyget, där hennes man var maskinist. De gifte sig 1953. Nu är Anna änka och sköter sig själv i sin vackra tvårummare. Det besvärligaste är att gå ut och handla, för hon har lite problem med benen. Tar stöd av käpp.

Lägenheten vittnar om hennes handaflit. På bordet ligger en vacker hemvävd duk i sållväv, rutad i blått och vitt. Där finns också ett fint, virkat draperi och åtskillig annan hemslöjd. På väggen hänger en målning av Bredön, utförd av konstnären Almgren i Harg. "Man längtar nästan dit", säger Anna. Hon fick Bredön av sina syskon som tack för att hon skött sina föräldrar, och har den nu kvar som ett underbart sommarställe. Lagårn finns inte kvar längre. Den är riven.

Anna drömmer sig tillbaka till Bredön, till den lyckliga barn-
domen med syskon, hund och katter som lekkamrater. Till den friska luften, stenhällarna och fruktträden, grönskan och vattnet, och till den lilla ön, som låg utanför och hörde till Bredön. Hon minns färderna till konfirmationsläsningen i Harg och roliga motorbåtsresor tillsammans med andra ungdomar från Tvärnö och Värmlingsö till danser och fester av olika slag.

Elektricitet finns fortfarande inte på Bredön, och Anna vill inte heller ha el därute, men telefonen skulle hon ha svårt att tänka sig vara utan. Hon hoppas komma ut till Bredön också nästa sommar. Hon har god hjälp av en brorson, men det är litet svårt att komma i båten, när man är stel i benen.

Så tackar vi då för oss. Det var intressant att få träffa Bredöanna, som vi hört så mycket talas om.

Nästa sommar stiger vi iland på Bredön. Anna finns inte där. Men där är vackert, stugan fint underhållen, grönskan intensiv. Bara ett fruktträd finns kvar. Det är säkert inte som i Annas barndom, men för oss känns det som att komma till ett kärt ställe, nu när vi träffat Bredöanna.

I dag finns inte Anna längre. Hon avled den 15 januari 1990.

Inga-Maja

TIDIG TVÄRNÖVÅR

I år har våren tagit oss på sängen.
Midsommarblomstren redan länge kantat ängen.
I februari ren slog tussilagon ut sin knopp,
och genom fjolårslövet stack blåa sippor opp.
Små myror flitigt strävade att dra sitt strå till stacken,
och som ett vårtecken kom Mia med cykeln uppför backen.
Vår sjö den hävde sig och steg långt över våra bryggor,
men kärren torkade. Det blev till men för våra myggor.
Helt underbar, rekordvarm blev april.
Vi tänkte - valborgsmäss, -då slår nog kylan till,
Men nej, då fick vi sommar, och båtar satts i sjön,
och lövklädda stod björkarna, och asp och ek och rönn.

Som löpeld ryktet gick. Nu är det dags att rycka!
Nu är det dags att ta fram krok och pröva på sin lycka!
Vi hör om fiskafängen, som aldrig vi har fått,
om fiskarna så stora, att armarna ej nått.
Kanske i mörka djupet står jättefisk på lur
att hamna i vårt nät, om vi någon gång får tur.
-Fast egentligen spelar det inte så stor roll,
om fisken inte vill, och man kanske kammar noll,
för kan man väl någonsin skönare må,
än när man sitter där och rycker på böljan den blå!

På vintern är här stilla, och tystnaden står tät.
Men tidigast i våras såg vi Kalle lägga nät.
Likt flyttfåglar här återkom sen folk i varje stuga,
och svan och mås, och geting, fluga.
Och humlors surr snart blandades med gräsklipparnas sång,
och vi drog ut på cykel, när stugan kändes trång.
Vi knegade i backen vid Magnussons såg,
där grova timmerstockar i stora travar låg.
Där fanns min barndoms doft av trä och kåda,
och staplarna mot skyn var mäktiga att skåda.
Vi for förbi Sven-Olof och hans skogsmaskin den fina,
och vinkade till barnen Ellinor och Katarina.

På andra sidan vägen vid Norrgårn stod en karl
och lindade runt armen den taggtråd, som fanns kvar
sen tid, då kreaturen på ängen gick i bet.
Nu går Sven där och minns hur han knogade och slet.
Han tar oss med till Amy, som bjuder oss att smaka
på kaffe, småbröd, bullar och nygjord sockerkaka.
Sen trampar vi vidare. Än syns ej guckuskon,
men Laduskär är ljuvligt här intill Raggar(ö)bron.
Konvaljeblade skjuter ur marken upp som spjut,
men vitsipporna hänger, har redan blommat slut.

En vårelids doft nu när oss, av lätta vindar buren.
Det är, som firas bröllop i hela naturen.
Adam och Eva bär vårfager skrud,
och häggen har sig smyckat som vänaste brud.
En orm ringlar hastigt iväg ner mot stranden.
En snok? eller huggorm med giftiga tanden?
Så skynda dig att kräla bort bland bråte, sten och ris!
Vi gillar inte alls din sort i Tvärnös paradis.

Vi packar båten och styr ut på hav så blankt som spegel.
Än hörs ej många motorljud, och vi ser inga segel.
En gång gick Tvärnöskutor här sin trad med nyttofrakter.
De styrde ut bland dessa skär till långt avlägsna trakter.
Här byggde man båtar. Här fanns det män,
som vigde sitt liv åt sitt hav.
Blev styrmän, kaptener. En del kom igen,
en del fann i djupet sin grav.

Fantastiska kvinnor! De stannade kvar.
Skötte hem, skötte djur, födde barn.
Satte segel på ekan, när isen ej bar.
Drog upp fiskar med krokarna och garn.

I dag går inga Tvärnöskutor ut i världen,
men fritidsbåtar invaderar fjärden.
Nu finns här bro, och väg med oljegrus,
och mängder utav fritidshus.
Den gamla skolan, som förr hade barn i sin vård,
fungerar i dag som föreningsgård.

Ungdomen flydde. De gamla blev vid.
Men nu tycks här stunda en annan tid.
Här finns unga familjer, som brukar sin jord,
som har stor familj runt sitt middagsbord,
maskiner till allt, både ute och inne,
Skogsmaskin tar stocken, som vore den en pinne.

Ja, tiderna förändras i allra bästa mening.
I somras här bildades hembygdsförening.
I cirkel vi forskar om tider som var
och jämför med Tvärnö i våra dar.
Vi har fin gemenskap båd gamla och unga,
och Tvärnös lov vill gemensamt vi sjunga.

Tvärnö i maj 1990

Inga-Maja Ahlsén

Skeppsdagbok

Kapten C.A Norberg
förande
skonaren

Leontius

I årsskriften för år 1989 redogjordes utförligt för Kapten Norbergs äventyrliga resor med trävaror från Norrländska lastageplatser till hamnar i Danmark och Tyskland. Skonarens namn vållade huvudbry. Hur kunde man komma på tanken att döpa båten till Leontius? Svenska och flera utländska uppslagsverk gav ingen upplysning. Så småningom fann jag emellertid i det jättestora bokverket Encyclopedia Britannica att Leontius var en byzantinsk munk, som verkade under 500-talet. Enligt annan senare källa berättas om martyren Leontius, som torterades

C A Norberg och Brita Karin

injäl med spjut.

Förklaringen visade sig emellertid vara rätt enkel.

Före år 1901 firades enligt almanackan Leontius den 18 juni.

Detta år ersattes namnet med Björn och år 1986 tillkom namnen Bjarne och Björne.

Men än idag lär det i vårt land finnas ett tiotal män bärande namnet Leontius.

Men även bilden av kapten Norberg har kompletterats. Vid genomläsning av studiecirkelns referenslitteratur fann Eva och Thors-ten Persson i en av böckerna över Roslagen en dikt av denne Kapten C. A. Norberg. Inte är det så lätt att föreställa sig dessa sjöbussar, som brottas med havet om sommaren och steniga åkrar och grovstammiga skogar resten av året också med veka strängar på sin lyra. Döm själv!

Men ej skall vi fåfängt klaga,
vi ha ärvt ett hurtigt mod,
vi kan sjunga glatt alla dagar,
vi kan lova liv och blod.

Adjö, farväl, tungt det kännes,
att jag måste lämna dig,
heta tårar kinden bränner.
Om du kunde följa mig!

Uppå hav och väldig bölja,
lustigt gunga av och an,
låta sjöar oss beskölja,
giva sorg och klagan fan.

Men du måste ensam bliva,
och jag måste ensam gå
på de brusande haven driva,
där de vilda stormar gå.
Tänk att mellan liv och döden
blott en bräcklig plankan är!
När den bryts, det sista stödet
svikit mig, min grav blir där.

Men du min ungdoms blomma,
du mitt hjärtas enda vän.
Dig jag måste ensam lämna,
ty jag måste segla hän.

Tidlös rymd

Högt upp genom rymden den klara
långt ovanför molnen de grå,
till de främmande världarnas skara
till drömmarnas land vill vi nå.

En gång när i rymdskepp vi sväva
mot okända öden vi sträva
på vägen mot stjärnorna, evighet lång.
Planeter och stjärnor i tidlös rymd,
och jorden långt borta, av evighet skymd.

Oh, eviga längtan, oh brännande hård,
att se drömmarnas solhöljda lyckovärld
var är det vi önskar att nå?

En värld, som är bättre än vår
där oro och strider försvinna,
är det den som vår salighet trår,
som i drömmen endast vi når,
men en gång vi dock skola finna.

Ut till världsrymdens hemlighet längtar vi ut.
Till det eviga drömlandets gräns, utan slut.

T o r s t e n

Väddö kanal och vik

Väddö kanal tillkom åren 1820 - 32, delvis genom en gammal igenvallad farled, som Gustav Vasa förgäves sökte få muddrad och iståndsatt; den mellan Ortalaviken och Bagghusfjärden. Av kanalens hela längd 15 km grävdes 7 km. En tredjedel av kanalen fick man spränga fram genom berggrunden. Beräknad att bespara kustfartygen en lika lång som svår väg mellan de yttre skären eller i Ålands hav och även för en skärgårdsflottas möjliga behov av säker passage inomskärs, har denna segelled haft en stigande trafik att förete.

Ångfartyget ÖSTHAMMAR II, byggt i Stockholm 1876 gick för sakta maskin genom kanalen, som den trafikerade åren 1899 - - 1931 efter att först ha betjänat Finlandstraden. Kanalen fördjupades vid sekelskiftet till 3,1 meter och var till stor nytta under första världskriget.

Slutbrygga var givetvis Östhammar, den av småstadsidyll betonade staden. Badanstalten Lorenzholm tog här emot i runt tal 300 - 400 personer om året. Den byggdes 1882 vid Granfjärden med "societetskur", varma och kalla bad samt s. k. medicinsk behandling. Östhammar beboddes år 1900 av 788 personer.

Talar man om Väddö kanal måste man också nämna dess huvudort ELMSTA. I samhället finns såg och båtbyggeri. På fastlandet ligger STF:s semesterhem och vandrarhem och Roslagens sjöfartsmuseum, som vi besökte den 28 juli 1989, en resa med Martins och Inga-Majas båt.

ORTALA BRUK strax norr om Elmsta är en gammal ort med många historiska minnen, dock inte alltid av angenämaste slag. År 1710 drabbades folket av pesten. Ryssarna brände bruket år 1719. År 1864 framställdes där den sista smältan.

Bland sevärdheter i trakten av Elmsta bör nämnas Sandviken, bad- och campingplats samt Vikingalundens festplats. Men jag tror ändå att Kasberget nog är det bästa att besöka. Kommer man upp på det och har en bra kikare med sig så kan se över till Åland. (Själv har jag varit på dessa ställen på den tiden jag var yngre).

Norr om Väddö kanal ligger Väddövikens som bekant. Då jag var barn under 1920- och -30-talen bodde jag på en gård som heter Öringen och som låg c:a 3 km väster om Häverö kyrka. Mina föräldrar åkte ibland upp till Östhammar med båt. Det fanns då tre båtar att välja på - Västan - Södertörn och Vaxholm III. Vi, Edla och Alfred samt jag och min syster Lisa åkte cykel ner till Trästa. Vi två, som var för små för att cykla, var ju förstas passagerare. Målet för resan var Söderön och släktingar att hälsa på.

År 1929 flyttade vi till Norrby, som låg vid sidan om Bergby och som hade en egen ångbåtsbrygga, och det blev också resor från den orten. Det kan också nämnas att författaren Vilhelm Moberg bodde i Tomta mitt emot Bergby brygga. En annan "kandidat" var Albert Engström, som bodde i Grisslehamn, men honom såg man inte så ofta. Bara på midsommarafton, då vi i sällskap med grannar åkte till Grisslehamn och den traditionella festen, som hölls där.

För att återgå till Väddövikens så kan nämnas att Norrby Gård låg norr om Bergby brygga. Den gården var på min tid uppfostringsanstalt för pojkar, men är numera ett sjukhem. Följer man kusten norrut kommer man till en klippa vid sjön och som heter Blackudden och den tillhörde under min ungdomstid mina föräldrar, som hade ägor där. Blackudden kände jag igen på resan till Elmsta förra sommaren.

Det jag minns av Blackudden är att jag tillsammans med min pappa Alfred var där för att röja i hagen och bränna ris. Någon större skog var det inte utan mera en hage som betesmark för ungdjur.

Bredvid Blackudden, strax norr om den, fanns ett dike, som ledde upp till en mindre insjö. Där upptäckte vi snart att det fanns gott om fisk. Tillsammans med ett par andra bönder skaffade vi därför en båt, gjorde mjärdar av kycklingnät och började fiska rudor, vilket gick bra några år.

Apropå fisket kan nämnas att man vid Trästa fiskar strömming med not ännu i våra dagar. Det har blivit en tradition där och ett folknöje för hela bygden.

Torsten Persson

En präst i Harg, och en silverkanna

Jag börjar med utdrag ur ett protokoll, som finns med i "Historik över Tvärnö skola", som Anita och jag sammanställt tidigare.

"I Harg tjänstgjorde vid denna tid, 1741 - 1760, kyrkoherde Lars Grundén, vilken var outtröttlig i sin omsorg om skolundervisningen. Hans omtanke gällde även de mindre bemedlade och han lade ner mycket arbete för att socknens alla barn skulle få ordnad skolgång. Efter många stämmor och mycket parlamentering med bönderna lyckades han åstadkomma en förening, i vilken bruksskolmästare Hellberg genom ambulerande åtog sig undervisningen i hela socknen. År 1760 flyttade dock Grundén och fram till 1778 är det åter tyst med skolundervisningen i socknen."

Vi förflyttar oss tillbaka till 1500-talet i Tyskland. Vid floden Rehn fanns en borg. Dess herre var en betrodd man, som började åldras. Han gjorde sig bemärkt i många strider. Han fick år 1573 i gåva av sina vänner en ståtlig silverkanna - ett mästertligt guldsmedsarbete. På kannan fanns en inskription, som översatt lyder: "Hav fast förtröstan och hoppas det bästa" och årtalet "1573".

Vid 1630-talet drog en av hans ättlingar ut i kriget mot Gustav II Adolf. Kannan har han med sig i fält, fylld med vin eller ibland beskt öl. Mannen träffades av en kula och dog. En svensk officer red förbi, steg av hästen och tog kannan i - krigsbyte.

Så småningom slutade kriget och de överlevande svenska manarna vände hemåt. En skara av dem - dalkarlar, kom ridande. De skulle till Svärdsjö i Dalarna. Vägen var lång och de måste rasta många gånger. Vid ett gästgiveri i Ovansjö socken i Gästrikland tog de in. Ryktet om krigsmännens ankomst spred sig och folk strömmade till för att få höra nyheter från kriget. Kanske de även visste något om anhöriga. Karlarna blev trakterade med mat och starka drycker. De berättade och skroderade, visade sina krigsbyten och i fyllan drog en av karlarna fram silverkannan. Det gick ett sus genom rummet. En gammal finngubbe såg den och kunde inte glömma den. På natten efter gör han sig ärende in till dalkarlarna där de låg och vilade ut. Gubben lade mer ved på elden och då tog han kannan. Just som han höll dyrgripen i sina händer vaknade dalkarlen. Finngubben var snabb och försvann ut i mörkret.

Dagen därpå skulle manarna fortsätta hemåt men letade först upp gubben och anklagade honom för att ha tagit kannan.

Gubben nekar - han vet inget om någon silverkanna. Hans envisa nekande kostade honom livet. Kannan hittade de inte utan måste fortsätta hem utan den.

Många år efter detta går en pojke - Lars (född år 1710) och vallar sina fattiga föräldrars getter i backarna i Övansjö vid sjön Grunden. Fadern var torpare under en godsägare. Pojken drömmer och fantiserar medan han vaktar getterna. Han önskar att han kunde få läsa, lära sig latin, hebreiska och kanske få bli präst. Han står på en sten och predikar för getterna. En annan dag hjälper han sin far med ett stenröse. Det ska bort från åkern. De bryter loss stenarna och vältrar undan dem. Arbetet är tungt och de tar sig en vilopaus. Fadern tittar på röset och då ser han någonting mellan stenarna. En gammal multnad rock och en halvmultnad läderstövel hittar han. Ur stöveln drar han fram en svartnad kanna. Den tar han med sig och går till brukspatron Johan Uhr. De putsar litet på den och ser årtalet 1573. De utbrister: "Så då var sägnen om det försvunna krigsbytet en sannsaga".

Brukspatron ger torparen en god slant för kannan och dessutom lovar han bekosta Lars utbildning till präst. Lars studerar och når målet. Han tar namnet Grundén efter sjön, vid vilken han är född och uppvuxen. "Geta-Lars" blir senare både kyrkoherde och prost, under hela livet med den bestående sanningen "Hav fast förtröstan hoppas det bästa".

1760 flyttade Grundén från Harg och blev prost i Tillinge och Svinnegarn, - dog 1769.

Såvitt omständigheterna kring såväl kannans införande i landet som dess återfinnande i stenröset och den därigenom möjliggjorda prästutbildningen angår - äger de full historicitet.

Kannan finns nu som nattvardskalk i Övansjö kyrka. Historien om den fann jag i Norrtälje tidning, julnumret 1989.

Sonja Edin